

USEB –Atenció primerenca a l'escola bressol

Neus Cabeceran, Mestra USEB CEE Vil·la Joana

Pepi Daniel, Mestra USEB CEE Vil·la Joana

Rosario Rafoso, Mestra USEB CEE Vil·la Joana

Carol Seró, Mestra USEB CEE Vil·la Joana

Joan Tort, Psicòleg USEB CEE Vil·la Joana

Resum

USEB –Atenció primerenca a l'escola bressol

La Unitat de Suport a l'Escola Bressol (USEB), és un servei que sorgeix del Centre d'Educació Especial Vil·la Joana i que atén a infants amb trastorns de la relació i la comunicació (TEA, TGD, Trastorns límits...) d'edats de 0 a 4 anys, ajudant-los i acompanyant-los (dins de les escoles bressol) a disminuir el seu patiment perquè puguin estar en un entorn segur, confiat i acollidor.

L'objectiu és que l'infant aconsegueixi gestionar el seu malestar i les angoixes i que es pugui apropar a les diverses àrees curriculars com la descoberta de l'entorn, la d'un mateix i la dels altres, en el desenvolupament personal i també en la comunicació i el llenguatge. I, en definitiva, pugui relacionar-se tant amb els adults referents com amb els seus iguals, fomentant la inclusió dins l'entorn escolar.

Per a fer aquest treball, l'equip de la USEB treballa des de tres pilars importants: el propi nen, els professionals que l'acompanyen (mestres i educadores de les escoles bressol, professionals dels CDIAPS i altres serveis implicats, EAPS...) i les famílies.

Les eines de treball són: l'observació, recerca d'estratègies, posada en comú i aplicació d'aquestes (intervenció), valoració i/o aplicació de noves estratègies. Els àmbits d'aplicació són: En el joc, a l'aula, al pati i a l'escola en general.

Paraules clau: USEB, TEA, Vil·la Joana, joc, vincle, relació, observació, xarxa, inclusió.

Abstract

USEB – Primary care in the nursery school

The Unitat de Suport a l'Escola Bressol (USEB) is a service that emerges from the Vil·la Joana Special Education Center and that addresses children with relationship and communication disorders (TEA, TGD, Disorders limits...) ages from 0 to 4 years, helping them and accompanying them (in the primary school) to diminish their suffering so that they can be in a safe, confident and cozy environment.

The aim is for the child to manage his discomfort and anxieties that can be approached in various curricular areas such as the discovery of the environment, the one of himself and that of others, in personal development and also in communication and language. And, ultimately, it can be related to both referring adults and their peers, promoting inclusion in the school environment.

To do this work, the USEB team works from three important pillars: the child himself, the professionals that accompany him (teachers and educators of nursery schools, CDIAP professionals and other services involved) and families.

Work tools are: observation, search for strategies, sharing and application of these (intervention), evaluation and/or application of new strategies. The fields of application are: in the play, in the classroom, in the yard and in the school in general.

Keywords: USEB, TEA, Vil·la Joana, play, bond, relationship, observation, support network, inclusion.

Les necessitats detectades des dels centres educatius han fet que s'estiguin creant recursos per atendre a nens i nenes amb necessitats educatives especials (NEE) derivades d'un trastorn mental (TEA, TGD, trastorn límit...) tant a l'escola primària com a secundària. Però es parla poc dels ajuts que s'ofereixen a nens i nenes escolaritzats a la primera etapa d'infantil, l'etapa no obligatòria de zero a tres anys, on es detecten els primers símptomes d'aquests trastorns. Un treball primerenc en aquesta etapa de la vida tan important pel creixement personal és imprescindible. L'equip de la USEB del CEE Vil·la Joana de Barcelona treballa amb infants de zero a quatre anys intentant donar resposta a aquestes demandes que any rere any van en augment. En aquest article expliquem com i quan sorgeix aquest servei, com entenem la feina i com, en conseqüència, treballem amb aquestes nenes i nens conjuntament amb els professionals de les escoles bressol i altres serveis implicats.

Els inicis...

La USEB va néixer l'any 2000 amb el nom d'Equip d'Atenció Externa de Vil·la Joana. Dues van ser les raons de la creació d'aquest equip: la primera, i més evident, era la gran demanda que rebia l'Institut Municipal d'Educació de Barcelona (IMEB) d'atendre infants amb trets autistes o de característiques similars (TEA)[1] i, per una altra banda, de la reflexió institucional que es tenia a l'escola Vil·la Joana en relació al fet que l'ajut als infants amb aquestes característiques durant els primers anys de la seva vida era bàsic i necessari. Es pensava que, com més aviat es comencés a prevenir els efectes del trastorn i a ajudar a la seva futura evolució, més aviat el nen podria adquirir eines per créixer i fer front al malestar que l'envaïa.

Com funcionem actualment...

Les escoles bressol públiques de Barcelona disposen d'un equip extern (Equip Extern d'Avaluació d'Especials Necessitats:EEAEN) que observa i valora els infants susceptibles de tenir NEEi en el cas que sigui necessari, assessora als professionals perquè puguin donar una atenció òptima a aquests infants. És aquest equip qui s'encarrega de derivar al servei de la USEB aquells infants amb possibles trastorns de la relació i la comunicació, infants amb retard maduratiu, infants amb trets autistes, etc.

Així doncs, la USEB atén a aquests infants amb edats de 0 a 4 anys, acompanyant-los i ajudant-los a disminuir el seu patiment perquè puguin estar en un entorn segur, confiat i acollidor. Diem que l'àmbit d'actuació és fins els 4 anys perquè, en algun cas, i en funció de l'evolució de l'infant, es recomana fer una retenció d'un curs més a la

bressol per reforçar o consolidar objectius i recursos d'aquesta etapa, tant a nivell d'aprenentatges com relacionals. L'objectiu és ajudar l'infant a gestionar el seu malestar i les angoixes i a que pugui accedir a través de les diverses àrees curriculars com la descoberta de l'entorn, la d'un mateix i la dels altres, en el desenvolupament personal i també en la comunicació i el llenguatge[2]. Els àmbits d'intervenció són: amb l'infant, els professionals i les famílies.

El treball amb l'infant

Hem de tenir en compte que, sovint, els infants amb un trastorn de la relació i la comunicació poden tenir una tolerància a la frustració baixa, poden ser molt susceptibles a qualsevol canvi del seu entorn i patir alts i baixos o desbordaments emocionals. Així doncs, una intervenció primerenca és molt important ja que d'aquesta manera podem actuar preventivament ajudant-lo i oferint-li eines per interrelacionar-se amb el món que l'envolta. Posarem paraules al què fa i al què sent, donant significat a unes emocions sovint incomprensibles i l'ajudarem a adaptar-se i a fer tot allò que requereixi segons l'edat que tingui i el desig que manifesti. És a dir, li donem un sentit i un significat a allò que l'infant va fent.

La nostra intervenció amb la nena o el nen serà sempre dins de l'aula, fomentant d'aquesta manera la inclusió conjuntament amb la resta dels companys del grup classe (farem de mediadors entre l'infant i la resta de companys) i, per descomptat, treballant freqüentment amb la tutora, per tal de buscar les estratègies o camins que l'ajudin a disminuir el seu malestar, modificant les situacions més estressants o insuportables per tal que, a poc a poc, pugui anar tolerant les ajudes necessàries.

Quines són les nostres eines per ajudar a aquests infants? Observar, intentar entendre, pensar, posar paraules, donar significat a les vivències, motivar, posar límits. En definitiva, contenir-los fins que ells es puguin contenir.

- *Observem:* Observar significa mirar amb atenció. La nostra presència com observadors ha de ser interessada, sense judicis i natural, ja que cada infant és únic, particular i diferent. Per fer una mirada amb atenció cal que l'observador percebi amb tots els sentits, que sigui capaç d'escoltar, admirar, captar, guardar i conservar a partir d'un registre escrit tots aquells canvis subtils que han anat sorgint. La informació que ens poden donar els pares, mestres i els altres professionals que intervenen amb el cas, ens permetrà detectar els patrons i transformacions en l'adaptació mútua entre l'infant i l'adult del seu entorn.
- *Intentem entendre:* Sovint ens trobem amb professionals desbordats que ens diuen que el nen fa coses estranyes i que no saben què fer ni què dir davant d'aquestes manifestacions. Per a aquests infants, obrir-se al món representa haver de fer front a desigs, angoixes... Suposa adonar-se de la presència o l'absència de l'altre. Això se li pot fer amenaçador i insuportable i pot conduir-lo

a reaccions de caire agressiu cap a sí mateixos o cap als altres. Així doncs, intentarem entendre'l, ja que sabem que cada acció té una raó de ser. És bàsic que el nen sàpiga que hi ha algú que l'intenta comprendre, serà a partir d'aquí des d'on podrem començar a construir un bon vincle amb ell que ens permetrà acompanyar-lo, sostenir-lo, atansar-lo a la resta de companys i adults i de mica en mica anar-lo fent partícip de les activitats del grup.

- *Pensem:* Conjuntament amb la mestra de l'aula i la resta de l'equip de l'escola bressol sobre la situació, necessitats, angoixes, dificultats... del nen i nostres, i busquem els camins i estratègies d'apropament per tal de motivar-lo, contenir-lo i ajudar-lo en general.
- *Posem paraules quan ell no ho pot fer,* donem significat a les vivències per motivar que tingui ganes de comunicar-se i que faci tantes demandes como sigui possible. Hem de tenir cura de com utilitzem el llenguatge, atès que aquest és necessari i d'un gran ajut, però també pot ser alhora molt intrusiu i invasiu. Serà a través del vincle quan sabrem com i quan parlar i en quines situacions fer-ho.
- *Aturem, contenim. Posem límits.* Contenir en un sentit ampli que va des de la contenció emocional fins a la física. Tot això ajuda no només a la incorporació del nen al que l'envolta, sinó bàsicament a l'estructuració mental de sí mateix. Quan la paraula no serveix (perquè no ens pot escoltar, perquè encara no és el moment o perquè l'angoixa el supera) és imprescindible que el nen vegi que hi ha algú que podrà sostenir-lo, contenir-lo, suportar les seves angoixes i que algú podrà posar paraules al seu patiment emocional i posarà el seu cos com a continent i lloc de seguretat. La psicoanalista Leticia Escario explica que al fer una contenció s'ofereix al nen l'experiència de ser subjectat però no agredit, davant dels seu impuls de devorar o destruir l'objecte.

A partir d'aquí, trobarem les estratègies que aplicarem en diferents situacions i, aleshores, veurem si són adequades o caldrà tornar a pensar i reflexionar per buscar-ne de noves. Les estratègies es posen en marxa en moments difícils, conflictius o per anar introduint petits canvis en l'evolució de l'infant. És ell qui ens mostra si és adequada o no l'estratègia utilitzada.

La intervenció no pot ser només una actuació sinó també una reflexió.

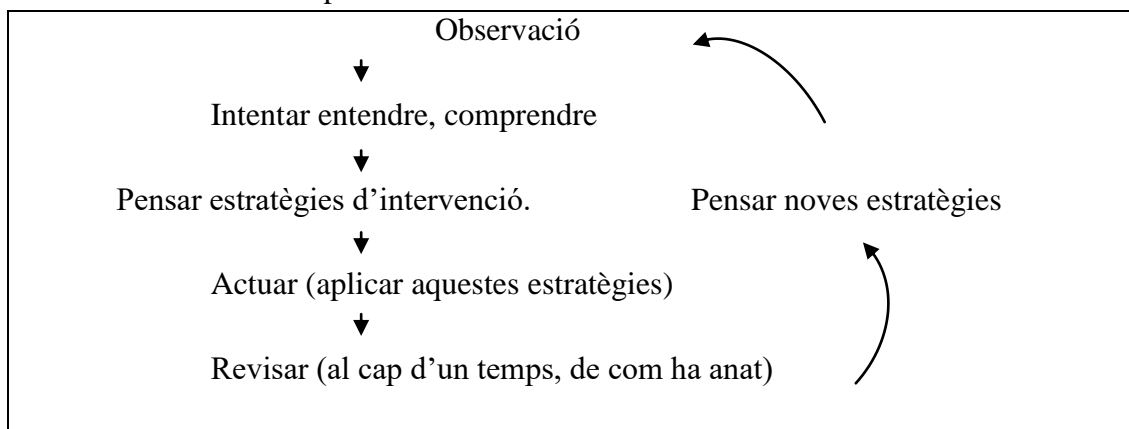

Figura 1. Eines

Fruit de tot això i a mida que la nostra intervenció va succeint, un dels pilars bàsics que treballem amb l'infant és **la relació**. Hem de tenir en compte que un dels problemes principals dels nens que tractem és precisament el trastorn relacional. Els costa tant veure als seus iguals com mantenir un vincle amb els adults referents i és per això que sovint se senten molestos per les actuacions imprevisibles dels nens, pel soroll que genera ni per les sobreestimulacions que l'entorn de les escoles els proporciona. Aquesta successió de fets farà que ens trobem davant de nens amb una angoixa molt elevada que, o bé s'aïllen constantment o bé manifesten un moviment constant que els impedeix centrar-se en cap activitat en concret. La nostra intervenció caldrà que tingui un efecte directe en aquesta disfunció, fent que de mica en mica el nen se senti més segur al costat d'algú que l'ajuda a tranquil·litzar-se i que li ofereix un entorn més segur i tranquil·litzador. D'aquesta manera, primer anirà agafant confiança amb l'adult o adults referents per, poc a poc, també anar-se fixant en els iguals que l'envolten i amb els quals ha de conviure i treballar diàriament.

Volem fer esment, també, d'una eina de treball que considerem bàsica no només en el treball amb els nens i nenes dels que estem parlant, sinó amb tots els infants en general i, sense la qual, ens seria molt difícil poder entendre'ls, poder veure com es comuniquen, què ens volen dir i de quina manera aprenen. Aquesta eina és ni més ni menys que el joc.

El joc com a eina de treball.

Sabem que una de les maneres que tenen els nens, tant d'aprendre com d'expressar-se, és jugant. És a través del joc que ens diuen com estan, què fan, com es senten, quines vivències tenen, etc. Winnicott deia que jugar té un lloc i un temps, que porta temps i que jugar és fer (Winnicott, 1971).

Els infants que l'equip de la USEB atén, mostren una manera diferent de relacionar-se amb el joc, una manera que pot comprendre des de l'absència de joc fins a un joc repetitiu i obsessiu, interessos molt restringits o joc funcional. Així doncs, intentarem oferir-los diferents alternatives, altres jocs i experiències, ja que sovint els pot costar, per por, inseguretat, desconeixement o dificultat per atrevir-se amb les coses noves. Víctor Cabré explica "Considerem que el nen va fent progressos –es desenvolupa adequadament– a mesura que va augmentant els seus interessos en el món extern. Però aquest augment d'interessos solament pot tenir lloc mitjançant desplaçaments: des del seu interès pels objectes primaris cap als nous. I sembla prou clar que aquests desplaçaments solament es poden dur a terme mitjançant la simbolització. Per això els nens amb greus problemes de desenvolupament presenten inhibicions en la formació de símbols i poden presentar, en tot cas, descàrregues desorganitzades d'impulsos en comptes de joc" (Cabré, V. 2009) És per això la importància de la funció simbòlica, sense la qual el desenvolupament de l'estructura mental sembla interrompuda, esbiaixada o incompleta. Segons Klein "si la funció simbòlica no s'instal·la, tot el desenvolupament del Jo es torna impossible" (Klein, 1926).

Distingirem entre absència de joc, joc imitatiu, joc funcional i joc simbòlic.

- *Absència de joc*: desinterès i/o rebuig pels objectes en general. No té interès per cap objecte o joguina, el que pot indicar que no hi ha mirada cap al món extern.
- *Joc imitatiu*: hi ha una mirada cap a l'altre, l'imita però encara no hi ha transformació d'aquesta imitació cap a quelcom propi. La imitació pot ser immediata o diferida, però en qualsevol cas el joc parla a través de l'altre i no d'un mateix.
- *Joc funcional*: l'objecte que es fa servir pot tenir només l'ús per al qual ha estat creat. Són accions pròpiament dites sobre els objectes en ús (per exemple, un cotxe es fa rodar pel terra, un tren per la via, però sense història que acompanya aquest joc)
- *Joc simbòlic*: joc lliure, espontani. És un *fer com si*. Li permetrà a l'infant conèixer el seu entorn, expressar sentiments, representar accions reals o imaginàries, etc. Pot utilitzar o no objectes reals fent-ne l'ús que tenen o bé transformant-los en allò que ell vulgui.

El joc també ens permet fer un treball social i relacional, ja que moltes vegades ens podem trobar amb nens solitaris que no toleren la presència de l'altre per compartir un objecte o material. La nostra feina com a mediadors per establir aquestes primeres relacions serà necessària per després apropar-los a la resta del grup on poder compartir interessos i activitats comunes, per poder tolerar les esperes, els torns i que la resta de companys l'acceptin i l'incloguin com a membre del grup. El Centre Educatiu i Terapèutic Carrilet (2012) entén el joc ja des de les primeres relacions amb el món extern, quan els pares o cuidadors parlen al bebè i li donen significat a les seves accions. Així doncs, el joc està molt relacionat amb la relació i la comunicació.

El treball amb els professionals

Ja hem fet esment de les preguntes que sovint es fan els professionals quan es troben davant d'un nen que, o bé pot tenir comportaments disruptius que alteren el funcionament del grup classe o bé, tot el contrari, amb un infant que no participa ni interactua amb els companys ni els adults, ni tampoc participa en cap activitat de les que es proposen. El patiment que genera la incomprensió d'aquestes actituds és el que els impulsa a fer el crit d'alerta que fa que es posi en marxa el dispositiu d'atenció individualitzada per part de la USEB.

També hem parlat de la importància de la significació del que representen aquest tipus de conductes: *per què sempre posa els objectes en fila índia? Per què sempre els llença al terra? Per què riu sense motiu aparent?...* És impossible contestar aquestes preguntes sense abans haver conegut bé el nen en tota la seva globalitat (personalitat, entorn familiar i entorn social), haver estat amb ell en diferents ocasions i moments del dia i haver tingut informació de la família mitjançant entrevistes o qualsevol altre canal informatiu.

La feina amb els professionals, doncs, no serà altra que un treball conjunt per trobar estratègies i/o alternatives que li puguin anar bé a l'infant, per tal de reduir aquest malestar i, com a conseqüència, que pugui participar en la majoria d'activitats possibles. Pensarem, parlarem, actuarem... la fórmula es repeteix.

L'equip de la USEB també ofereix xerrades al claustre, xerrades que no aniran només orientades a parlar del nen o nena que ens ocupi dins d'aquella institució, sinó reunions conjuntes que puguin ajudar a entendre més els infants amb Trastorns de la Relació i la Comunicació i oferir eines per a futurs casos tenint en compte que cada nen és únic i diferent. Aquestes xerrades, a més a més, també serviran per reafirmar i consolidar el gran potencial que tots els professionals de les escoles bressol demostren tenir i que sovint no s'acaben de creure.

Volem fer esment del treball en xarxa amb tots els altres equips[3] que intervenen en funció de cada cas per a poder oferir una atenció el més globalitzada possible i poder treballar conjuntament amb la finalitat que el nen evolucioni favorablement i també valorar l'opció més adient pel següent curs

El treball amb les famílies

Sovint ens trobem davant de famílies a les quals els acaben de donar un diagnòstic que no s'esperaven o, en tot cas, que confirma quelcom que ells sospitaven. D'altres vegades ni tan sols reben una explicació clara, ja que per a ells les sigles TGD o TEA són una novetat, una incertesa i un no saber què dir ni què pensar. El cert és que és un diagnòstic que, d'entrada, espanta força. Quan un professional explica a uns pares o a un tutor que el seu fill pot tenir quelcom tan complicat de definir, el desconcert sovint és màxim.

En qualsevol cas, sabem que quan l'infant està encara a la franja d'edat dels zero als cinc anys, definir un diagnòstic és arriscat, ja que són pocs aquells casos on és clar. En la majoria d'infants ens trobem amb sospites, amb trets que ens ho poden fer pensar, però en funció de la seva evolució pot derivar cap a d'altres diagnòstics.

És per això que els professionals de la USEB sovint parlem de "Trastorn de la Relació i la Comunicació" (TRC). Amb aquest terme volem explicar tot l'anteriorment esmentat, i dir que l'evolució futura ens definirà si es tracta d'un nen amb funcionament TEA, amb TGD o simplement hi ha hagut un retard evolutiu que ha derivat cap a una normalització de les relacions i comunicacions.

Per això, normalment, estem davant de famílies desconcertades, famílies que havien dipositat unes esperances i desigs per un fill que de sobte trontollen. Ens trobem davant d'uns pares que tot just estan començant a fer un dol que serà llarg i feixuc. Els acompanyarem i respectarem el temps que necessitin perquè puguin anar acceptant les dificultats del seu fill/a.

La nostra feina serà acompanyar-los en la comprensió del funcionament mental de l'infant perquè tornin a començar a apropiat-se del seu rol, competència i recursos com a pares. Els hem de donar esperança veient i valorant els petits canvis que fa i, per tant, la seva capacitat d'evolució.

Amb tot això, no treballem als pares sinó amb els pares. No es tracta de donar-los pautes ni fórmules a seguir, sinó d'ajudar-los a buscar maneres perquè pensin i observin i, d'aquesta manera, puguin comprendre millor l'infant. Proposar sense imposar. Ajudar-los en el procés de diferenciació, d'autonomia i de poder posar límits. Com diu Leticia Escario "El trabajo con los padres, para ayudarlos a entender el significado emocional de las conductas del niño, y así encontrar formas de contención más elaborativas que las actuales, tratando de acercarlos al niño de forma más afectiva para que puedan ver aspectos positivos y alentadores en la relación con él" (Escario, 1992)

Per acabar, volem fer una sèrie de reflexions sobre el TGD i el TEA, reflexions o frases que no volem perdre de vista ja que il·lustren molt bé la nostra manera de treballar amb la gran diversitat de nens que atenem. Pensem que això defineix força bé la manera com els professionals de la nostra institució es relacionen amb els nens i nenes, hi interactuen a diari, treballen amb ells i aporten el petit gra de sorra, de caire pedagògic i terapèutic, per ajudar-los a patir menys i a fer front a situacions el més diverses i generals possibles en pro d'un futur millor.

- Els professionals de la USEB, en definitiva, acompanyem l'infant, la família i els altres professionals que hi treballen a diari, ajudant-los a rebaixar angoixes i establint relacions de vincle i confiança.

- Els professionals de la USEB entenem que un nen amb TEA no és només un nen autista. Un nen és un nen sempre i el fet que tingui quelcom que el diferenciï del que la societat entén per normalitat, no el fa ser només allò.

- L'autisme és una manera d'entendre el món molt diferent a la convencional. El patiment és majúscul, les pors infinites i els interessos molt restringits. Ajudar-los a adaptar-se a l'entorn no és tasca fàcil, ja que els seus aferraments són tan forts que a cada pas (en contra de la seva voluntat) és com si els esquincessin per dins.

Referències bibliogràfiques

- Cabré, V. (2009). El joc. Reflexions psicoanalítiques. *Revista Aloma*, 25, 191-199
- Centre Educatiu i Terapèutic Carrilet (2012) *Comprensión y abordaje educativo y terapéutico del TEA*. Barcelona. Horsori Monográficos.
- Escario, L. (1992). Contención y comprensión en intervenciones psicoterapéuticas breves. Sociedad española de psiquiatría y psicoterapia del niño y del adolescente. *Revista 13-14*, 69-82
- Klein, M. (1930). *La importancia de formación de símbolos en el desarrollo del yo. Obras completas*, Vol. 2 Buenos Aires. Paidós

Winnicott, D.W. (1971). *Realidad y juego*. Barcelona. Gedisa

Notes:

[1] El DSM-IV, publicat l'any 1994, definia l'autisme y els seus trastorns associats com "trastorns generalitzats del desenvolupament" (TGD). En el DSM-5, aquesta definició ha estat substituïda pel terme "trastorns de l'espectre autista" (TEA), que han estat inclosos, alhora, dins d'una categoria més àmplia de "trastorns del neurodesenvolupament"

[2] Currículum i orientacions educació infantil. Generalitat de Catalunya. Departament d'ensenyament.

[3] Escola Bressol, Centres de Desenvolupament I Atenció Precoç – Equips d'Assessorament i Orientació Psicopedagògics, Serveis Socials, Equips d'Atenció a la Infància i Adolescència, Pediatres, EEAEN i USEB.

(Aquest document ha estat elaborat a partir de la formació i experiència dels professionals de l'equip de la USEB complementada amb documents elaborats per altres professionals que anteriorment també han format part de l'equip)

Correspondència amb els autors: *Neus Cabecera*. E-mail: ncabecer@xtec.cat. *Pepi Daniel*. E-mail: jdaniel2@xtec.cat. *Rosario Rafoso*. E-mail: rrafoso@xtec.cat. *Carol Seró*. E-mail: csero@xtec.cat. *Joan Tort*. E-mail: jtort223@xtec.cat